

URTX

EL CASTELL DE TÀRREGA.
RESULTAT DE LES CAMPANYES ARQUEOLÒGIQUES
FETES ENTRE ELS ANYS 1999 I 2015

Anna Colet Marcé
Oriol Saula Briansó

EL CASTELL DE TÀRREGA. RESULTAT DE LES CAMPANYES ARQUEOLÒGIQUES FETES ENTRE ELS ANYS 1999 I 2015

Abstract

El castillo de Tàrrega, del qual ja tenemos noticias a mediados del siglo XI, ha sido objeto de distintas campañas de excavación entre los años 1999 y 2014. Estos trabajos han permitido excavar todo el interior del recinto superior actual del castillo y parte de la vertiente sur. Pese al estado de arrasamiento general del castillo a causa de su abandono como defensa entre los siglos XVI y XIX, momento en que se utiliza para guardar ganado, se han podido documentar arqueológicamente cuatro fases de funcionamiento como defensa. Una fase que abarca los siglos XII y XIII, una fase de fortificación en relación con la guerra con Castilla en tiempos de Pere III, una nueva fase de obras en la segunda mitad del siglo XV de la que se conservan las estructuras más importantes, y una última y tardía refortificación durante las guerras carlistas del siglo XIX.

The castle of Tàrrega, the first news about which dates from the mid 11th century, has been the target of various digs between 1999 and 2014. These works have enabled all the inside of the upper compound and part of the southern face to be excavated. Despite the general levelling of the castle due to it being abandoned as a defence between the 16th and 17th centuries, being used instead to house livestock, we have been able to document archeologically four phases of use as a defensive position. The first covers the 12th and 13th centuries, then a phase of fortification related to the war with Castile in the times of Peter III, a new phase of works in the second half of the 15th century of which the most important structures have survived, and finally, a later refortification during the 19th-century Carlist wars.

Paraules clau

Castell, Ramon Berenguer I, Almodis de la Marca, Ricard d'Altemir, cisterna, muralles, Pere III, Joan II, sitges, guerres carlines, espitlleres, fossat.

L'origen del castell de Tàrrega

Com moltes altres viles catalanes, especialment les situades a la frontera entre les terres andalusines i els comtats cristians, la vila medieval de Tàrrega creix a redós del castell, ja en mans de Ramon Berenguer I l'any 1056.¹ El castell de Tàrrega controlava una important cruïlla de camins de la via de comunicació que enllaçava Barcelona i Lleida, que a Tàrrega s'encreuava amb la via que anava de la costa tarragonina cap a la muntanya, passant per les localitats en aquell moment cristianes de Guissona i Agramunt i la localitat islàmica de Balaguer.

Tot apunta que anteriorment, segons es desprèn dels primers documents de la conquesta feudal, l'eix viari que enllaçava Barcelona amb Lleida passava pel peu del tossal del Mor, per on també passava el camí vell de Balaguer. Aquest antic assentament d'època ibèrica i romana, també pròxim a les fèrtils terres del riu Ondara, va ser ocupat també en època medieval, amb un castell i un poblament. Tot apunta que, a mitjan segle XI, la ubicació del castell de Tàrrega va provocar que aquesta cruïlla de camins es desplaçés al peu del castell de Tàrrega,² l'actual plaça Major, antigament plaça del Blat. En aquest darrer lloc es va bastir l'església parroquial i, més tard, la

paeria. Les primeres referències a la parroquia targarina daten del 1145, la qual cosa confirma la seva pertinença a l'església de Solsona.³

El camí ral que ve de Barcelona és un dels vectors clau en l'estratègia de conquesta i colonització dels comtes de Barcelona. Així controlaven la via de penetració de les expedicions andalusines i barraven l'expansió meridional dels comtes de Cerdanya, i Tàrrega esdevenia, a la vegada, una bona plaça per a l'avenç vers les ciutats islàmiques de Balaguer i Lleida. El castell s'ubica en un turó isolat i fàcil de fortificar, amb control de les vies de comunicació i de la vall del riu Ondara.

Un dels primers documents coneguts del castell data del 1058, on s'encarrega al primer castlà, Ricard d'Altemir, que refortifiqui el castell. Aquest document descriu que havia de disposar de dues grans torres, una d'aquestes havia de reaprofitar la torre preexistent i recreïxer la seva cota fins a 20 pams d'alçada i la seva amplada fins a 20 pams, i l'altra torre havia de tenir les mateixes dimensions. Aquesta refortificació es completava amb dues bestorres de 50 pams d'alçada i un conjunt de murs que havien d'enllaçar les estructures i crear un espai intern que pogués allotjar deu cavallers. L'obra

¹ COLET, GARCIA i SAULA (2015, p. 49-70).

² Plantegem la possibilitat que, en un primer moment, aquest encreuament fos a l'indret que esdevindria la plaça de Sant Mateu (plaça de Sant Antoni a partir del segle XIV), al segle XI i a la primera meitat del XII, en el moment que el clos murallat de Tàrrega se situa entre el carrer de la Cendra i el carrer Major. Aquesta plaça tindria l'origen en el punt on es creuaven l'eix viari que venia de Tarragona amb el que venia de Barcelona i, vora l'indret on es bastiria anys més tard el portal de Sant Antoni, el que es dirigia cap a Lleida.

³ GARCIA (2014, p. 25-29).



Figura 1.
Detall del castell de Tàrraga al segle XVII i del tram de muralla que va del riu al castell.

Extret del dibuix de Tàrraga fet per Pier Maria Baldi l'any 1668. Dibuix conservat a la Biblioteca Medicea Laurenziana (Florència).

s'havia d'acabar en dos anys.⁴ A més de la descripció de les obres que s'hi havien de fer, aquest document ens dona una informació valuosa: l'existència d'una torre anterior, una torre que possiblement fins a aquell moment havia constituït una defensa avançada de la línia de frontera que amenaçava les fèrtils terres del Mascançà andalusí.⁵ Amb tot, no descartem la possibilitat de que aquesta torre tingués un origen islàmic.

El termini que tenia aquest primer castlà per realitzar les obres és ampliat. La documentació ens diu que, l'any 1068, el castell havia d'acollir vint cavallers, tot i desconèixer si les obres que s'hi van realitzar eren les previstes, ja que, en un document força posterior, de l'any 1329, en una inspecció del castell durant el regnat d'Alfons III el Benigne, els comissaris reials anoten que les ordres donades al castlà no foren seguides. Aquests mateixos comissaris anoten que el castell està en total desús, amb l'existència d'habitatges destruïts i manifesten que «dictum castrum Tarrege est dirutum».⁶

L'evolució diacrònica del castell

Des de l'any 1999, s'han realitzat fins a set intervencions arqueològiques al cas-

tell. Les sis primeres campanyes (entre el 1999 i el 2009) es van centrar en l'interior del recinte fortificat, fins a exhaurir el sedimènt arqueològic. Aquestes excavacions, coordinades des de l'Ajuntament de Tàrraga i el Museu, van ser dirigides per Oriol Saula, Pere Cots, Anna Colet i Amanda Cardona. Algunes d'aquestes intervencions es van fer dins de plans d'ocupació del Departament de Treball de la Generalitat. Paral·lelament a l'inici de les intervencions arqueològiques, es va dur a terme, entre els anys 1996 i 1997, un estudi documental, realitzat per l'historiador medievalista Manel Salas Flotats.⁷ A les intervencions arqueològiques s'han de sumar, durant els anys 2009, 2010 i 2011, intervencions de consolidació d'elements estructurals del castell. La darrera intervenció (2013-2014) es va centrar en l'excavació de les fortificacions i estructures situades en el vessant sud del castell i va estar dirigida per l'arqueòloga Ares Vidal, d'Illirta Arqueologia,⁸ amb una subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat (fig. 1).

Aquesta activitat arqueològica ha permès establir quatre moments en l'ocupació del castell amb finalitats defensives i una fase zero, de la qual, de moment, no hi ha evidències arqueològiques. D'altra banda, tenim una cinquena fase amb evidències físiques de la fase més contemporània del castell, ara sense finalitats defensives. Així, pel que fa als quatre moments en els quals el castell té una funció defensiva i s'han identificat estructures clares del període, tenim:

- Un primer moment amb evidències d'estructures datat a cavall del segle XII i el segle XIII.
- Un segon moment datat al segle XIV, més concretament, en el darrer terç del segle.
- Un tercer moment constructiu a la segona meitat del segle XV.
- Un moment final de construccions defensives del segle XIX.

⁴ ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, perg. núm. 218.

⁵ GARCIA (2014, p. 26).

⁶ SABATÉ (1991, p. 58).

⁷ Una part important de les referències als documents que se citen en aquest article prové de l'estudi intern que fou encarregat pel Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga a l'historiador Manel Salas Flotats, realitzat entre els anys 1996 i 1997, que porta per títol *El castell de Tàrraga. Investigació documental*. Pel que fa a la consulta de la documentació referent al castell, volem agrair als companys de l'Arxiu Comarcal de l'Urgell la seva col·laboració.

⁸ Hem d'agrair a l'equip d'Illirta Arqueologia que ens hagi facilitat la informació i la documentació gràfica en relació amb la seva intervenció de l'any 2014 al vessant sud del castell.

El castell del segle xi

Malauradament, no s'han trobat restes de l'ocupació d'aquest turó en el moment de la conquesta o la primera ocupació feudal de la qual ens queda constància documental, a mitjan segle xi, especialment pel que fa al document del 1058 en què es nomena el castlà Ricard d'Altemir. La no-constatació fins al moment present d'estructures clarament atribuïbles al segle xi, després d'haver excavat tot el recinte interior del castell i part del vessant sud, pot obeir a la possible destrucció de les restes en algun d'aquests moments constructius posteriors i als arrasaments patits al llarg dels segles. Amb tot, no deixa de sorprendre que no s'identifiqui cap estructura d'aquesta fase zero del castell, fet que ens porta a plantejar la possibilitat que les obres encomanades a Ricard d'Altemir no s'arribessin a executar mai de la manera acordada. Tal com afirma Sabaté, «el castell de Tàrrega no responia a la descripció que es desprèn de la convenença de Ramon Berenguer I i Altemir».⁹

Amb tot, el fet de no haver localitzat restes ni tan sols de la torre inicial que, segons el document del 1058, Altemir havia de recreixer i ampliar ens fa pensar també en la possibilitat que l'arrasament d'estructures i les remodelacions patides al castell haguessin esborrat tot rastre d'aquesta estructura defensiva embrionària, a banda de l'incompliment total o parcial de les disposicions de l'esmentat projecte de refortificació encomanat a Ricard d'Altemir. A aquests factors cal sumar que el promontori on s'aixecà el castell presenta una morfologia geològica formada per margues argiloses i betes de roca sorrenca fàcilment erosionable. Per tant, l'erosió ha pogut tenir també un paper destacat en la no-conservació de moltes estructures del castell situades en indrets més susceptibles de patir aquesta afectació del substrat geològic.

Aquests factors esmentats també explicarien la desaparició d'estructures de moments anteriors, com el de l'ocupació durant el període ibèric tardà, del qual parlarem breument més endavant.

El castell comtal: segles xii-xiii

Formalment, el castell es caracteritza per l'ocupació en una plataforma superior, on es construeixen les estructures destinades a l'hàbitat i una sèrie de defenses construï-

des en el vessant del turó. Les intervencions arqueològiques efectuades a la plataforma superior del castell i al vessant, de moment, han aportat escassa informació sobre les possibles estructures defensives existents en aquesta fase. En canvi, sí que han aparegut restes d'hàbitats i altres estructures que hem atribuït a aquesta fase.

Els àmbits feudals del sector sud

L'excavació d'aquesta plataforma superior ha permès documentar un primer moment constructiu del castell que estaria definit per almenys tres àmbits situats al sud de la meitat est de la plataforma i dues sitges a l'extrem oest d'aquesta plataforma.

Aquests tres àmbits, els datem entre el segle xii i la primera meitat del xiii, tot i que podrien perviure fins a final del segle xiii. Són, per tant, anteriors al mur de tancament sud, datat al segle xv, ja que aquesta estructura talla els murs mitgers d'aquests àmbits quan aquests ja fa temps que han quedat en ruïna i coberts de sediments, atès que la rasa de construcció del mur del xv talla també els estrats d'amortització d'aquests àmbits (fig. 2).

Aquests sectors antics estan delimitats, pel costat nord, per un mur de pedra lligada amb terra i orientació est-oest que presenta diferents refaccions: el més antic és al qual s'entrega el mur de tancament situat més a l'oest i és el que limita el primer sector per aquest mateix costat. A aquest mur (UE 436), que presenta una llargada total de vora 15,3 metres (comptant les diferents refaccions), en un segon moment se li adossa, per la cara interna, el mur UE 421. A aquest mur (UE 421) se li entrega, al seu torn, el mur mitger UE 434, que també presenta dos moments, ja que en aquest mur s'obre una porta, en un primer moment, que posteriorment és tapiada (UE 509). És amb aquesta porta tapiada amb la qual funcionen els estrats que han estat excavats.

D'aquest primer moment de funcionament d'aquests àmbits antics es documenta una sitja en el segon àmbit, retallada al tapàs natural i coberta pels estrats que funcionaven amb els murs de tancament d'aquest segon àmbit (UE 421 pel nord, UE 434 per l'oest i UE 506 per l'est). Aquesta sitja, com els sectors dels quals estem parlant, està tallada pel mur de tancament sud del segle xv. Al seu torn, la sitja es tro-

⁹ SABATÉ (1991, p. 57).

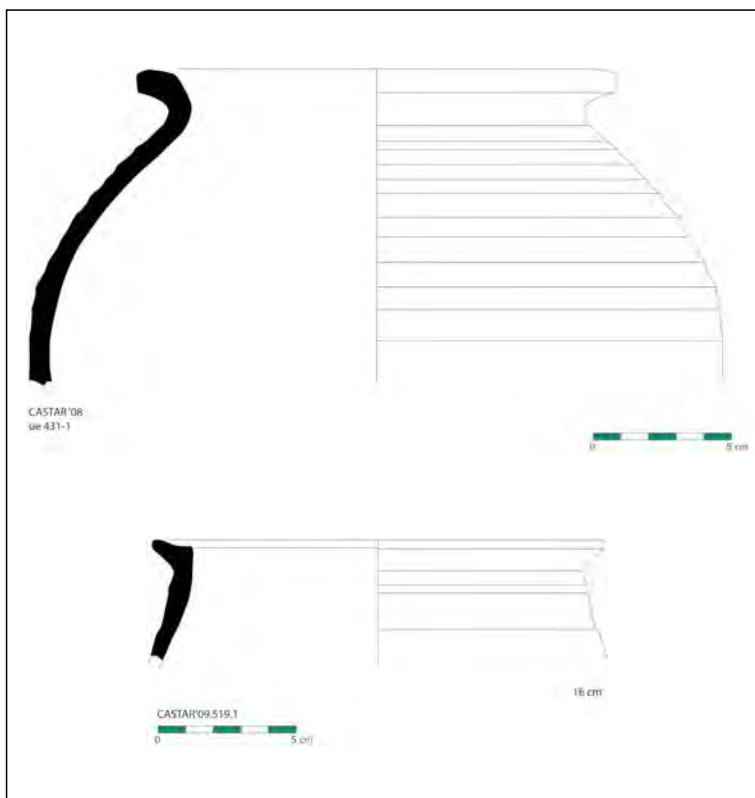


Figura 2. **Planta de les estructures documentades al castell corresponents a la fase dels segles XII-XIII.** En aquest moment, proposem que la cisterna de la banda est i les sitges de l'angle nord-oest funcionarien amb els àmbits localitzats al sector sud. Dibuix i infografia: Anna Colet (MCUT). Topografia: Dolors Ortega i Marina Feliu (Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Tàrraga).

ba recomplerta per tres estrats amb poc material arqueològic, la majoria dels quals són ceràmiques reduïdes informes, qüestió que fa molt difícil poder-la datar. En un d'aquests estrats que cobrien la sitja (UE 507) es va documentar ceràmica de tradició islàmica, àmfora itàlica i ibèrica; en l'estrat següent, una moneda ibèrica de la seca d'Iltirta. Són materials que hem de considerar residuals, ja que es troben en contextos estratigràfics més tardans, adscrits als segles XII i XIII. Els estrats de rebliment d'aquests àmbits que ens aporten cronologia són la UE 431 i la UE 519. Pel que fa a la UE 431, destaquem la vora i la paret superior d'una olla de ceràmica reduïda de cronologia entorn del segle XII i principi del XIII (que, en qualsevol cas, no arribaria a mitjan segle XIII). La UE 519 presenta materials adscrits al segle XIII (fig. 3).

Aquests espais van tenir almenys dos moments cronològics marcats pels murs UE 436, el més antic, i l'afegit posterior, segurament perquè en algun punt el primer es devia esfondrar, tal com també es documenta en el tercer sector excavat, on el mur de tancament nord d'aquest s'esllavissa i en construeixen un altre aplacant l'enderroc, un aspecte que denota una vida relativament llarga d'aquesta estructura (fig. 4).

Tot i els pocs vestigis que s'han conservat d'aquest primer moment medieval del castell de Tàrraga, tot sembla indicar que la seva superfície era més àmplia del que es conserva avui dia. En els àmbits als quals hem fet referència es conserva, en el millor dels casos, poc més d'un metre d'amplada



o de llargada, i s'ha perdut la resta de la superfície arran de la construcció del mur sud del segle XV.

Les sitges del sector nord-oest

D'aquesta mateixa fase dels segles XII i XIII, també es documenten dues sitges i el que sembla un suport de gran contenidor, elements situats a l'extrem oest de la plataforma superior. Pel que fa a les sitges, l'una

Figura 3. **Dibuix dels materials ceràmics corresponents als àmbits del sector sud, UE 519 i UE 431.**



Figura 4. **Àmbits del sector sud corresponents a la fase dels segles XII i XIII, tallats pel mur del segle XV, a la dreta de la imatge.**

Figura 5.
Sitges del sector nord-oest amortitzades al segle XIII.



és més moderna que l'altra, ja que la retalla per la seva paret est (fig. 5).

En el rebliment d'aquestes dues sitges, abocades, hi trobem un seguit de pedres treballades que ens parlen d'estructures antigues que van caure o foren desmuntades en un primer moment del castell, atesa la cronologia proporcionada per les ceràmiques del rebliment de mitjan i l'inici de la segona meitat del segle XIII, la més tardana (fig. 6).¹⁰

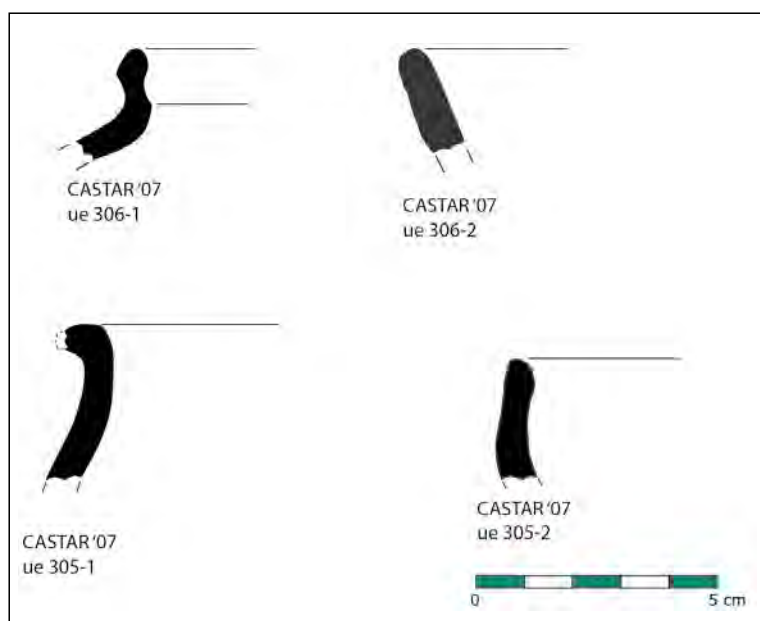
Figura 6.
Dibuix dels materials ceràmics de les UE 305 i 306, de les sitges de la fase dels segles XII-XIII.

La cisterna

A la banda nord de les estances documentades de la fase dels segles XII i XIII, anterior-

ment descrites, es documentà una gran cisterna excavada en el subsòl. Aquesta estructura sabem que s'amortitza a la primera meitat del segle XV (possiblement a mitjan segle XV), una datació obtinguda a partir dels materials ceràmics trobats a la part baixa del rebliment (fig. 7 i 8).

Pel que fa al seu moment de construcció, se'ns fa difícil poder-lo precisar, ja que el seu buidatge tallava directament els nivells geològics. La hipòtesi més versemblant és que la cisterna pogués arribar a ser contemporània dels àmbits documentats i datats als segles XII i XIII. O almenys podrien haver coexistit un cert període de temps. Aquest plantejament, el basem en diferents fets. D'una banda, la construcció de la cisterna no afecta el mur de tancament nord dels àmbits esmentats situats al sud del castell, i la seva orientació és paral·lela a aquest mur. De fet, en el moment de l'excavació arqueològica, l'erosió del perímetre superior de la cisterna feia que gairebé no hi hagués espai entre el mur i la cisterna, però, originàriament, hi hauria una distància d'un metre i escaig. D'altra banda, una estructura d'aquest tipus té sentit en un moment en què cal tenir un abastiment d'aigua important per a l'host de cavalleria del castell i per a la població que s'hi refugia en cas de setge. Més enllà de mitjan segle XIII, el perill islàmic és inexistent, i inclús ho és a la segona meitat del segle XII,



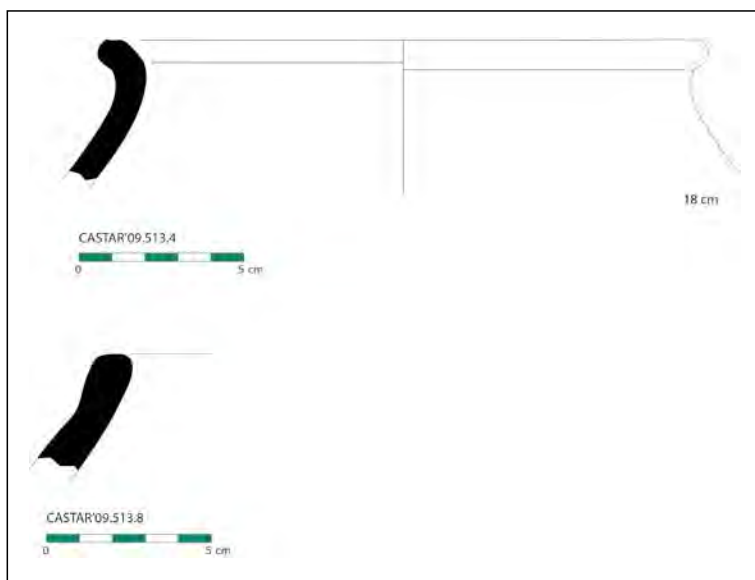
¹⁰ Es tracta de pisa arcaica de tradició islàmica trobada a la UE 306 i que, a Barcelona, apareix en contextos del 1255. Informació facilitada per Jordi Ramos.

després de la conquesta de Lleida. D'altra banda, al primer terç del segle XIV, el castell, com esmentarem més endavant, es troba en un estat de ruïna i descurança i els castlans ja no l'habiten. Per tant, en aquest moment, no té gaire sentit fer-hi una cisterna. Una possibilitat és que la cisterna es construís en el moment que es basteixen les muralles de Tàrraga (1366-1370) en relació amb la guerra amb Castella, en temps de Pere III, i en el castell plantejem la hipòtesi que es fes un nou tancament murat, del qual parlarem més endavant. Ara bé, té utilitat dur a terme aquesta obra ingent en un moment en què els esforços es destinen a aixecar les muralles de la vila i quan a l'interior d'aquesta vila ja hi ha pous i cisternes? Creiem que no. A banda d'això, el seu temps de vida seria francament curt.

Per tant, tot i que la construcció de la cisterna no talla estratigrafia i la trobem excavant directament el substrat geològic, pensem, a tall d'hipòtesi, que el seu funcionament ha de tenir relació amb les cases dels castlans i altres habitatges i edificacions del castell, recollint l'aigua de les teulades d'aquestes cases i en una situació central respecte a elles, un esquema comú en molts altres castells. D'aquest conjunt de cases que envoltarien la cisterna només s'haurien conservat les restes dels àmbits documentats a la banda sud, i encara de forma parcial, com ja hem apuntat. De la resta, no en queda cap rastre, tot i que l'espai (ara arrasat) que envolta la cisterna per la banda est, nord i oest ho possibilitaria.

La cisterna està excavada, com ja hem esmentat, al substrat natural. Els nivells geològics que talla la seva construcció i que queden com a parets de la cisterna són margues argiloses, que localment s'anomenen també *tapàs*. Aquest substrat és òptim per contenir aigua, atesa la seva impermeabilitat, però, a la vegada, és molt tou i s'erosiona amb facilitat quan resta a la superfície i en contacte amb l'atmosfera. A la part inferior, aquest retall fa 11 metres de llargada per 6 metres d'amplada, amb una fondària mínima conservada de 4,5 metres. Les mesures superiors del retall, tot i no haver-se conservat per l'erosió soferta, no han de variar gaire de les inferiors (fig. 9).

En l'àmbit constructiu, la cisterna era una estructura poc sòlida. Ni les parets de la cisterna ni el seu fons presentaven indicis d'haver tingut un folre de pedra, tot i que la coberta, segurament, hauria estat una volta de pedra que recolzaria molt possiblement en un encaix fet al tapàs, del qual no ha quedat cap



rastre. A les parets margoses de la cisterna no hi ha cap evidència de morter que faci pensar en un parament de pedra arrencat posteriorment per reaprofitar l'obra.

Al fons de la cisterna es va poder documentar un pou de registre, lleugerament excèntric respecte de la cisterna, desplaçat vers el nord-oest de l'estructura. El seu diàmetre interior és d'1,64 metres i la seva profunditat conservada és d'1,6 metres. Aquest pou de registre està fet amb pedra repicada i lligada amb morter. El pou fou desmuntat parcialment en un moment en el qual la cisterna ja no estava en ús i abans de la seva compleció, a mitjan segle xv. Concretament,

Figura 7.
Escudella de la primera meitat del segle xv trobada als nivells inferiors d'amortització de la cisterna.

Figura 8.
Dibuix dels materials ceràmics trobats als estrats inferiors de la cisterna, UE 513.

Figura 9.
Vista general de la cisterna, amb els àmbits del sector sud dels segles XII-XIII.



Figura 10.
Pou de filtració i d'extracció de l'aigua de la cisterna, amb elements de pedra del pou desmuntats a la vora, tal com es van trobar en el moment de l'excavació.



es van desmuntar les filades superiors de l'estructura, de manera que van quedar diverses peces de pedra del revestiment interior repenjades a la paret nord de la cisterna, esperant a ser recollides (fig. 10).

Molt proper al pou de registre, es va documentar una barra de ferro, de 175 cm de llarg i un diàmetre aproximat d'entre 4 i 5 cm, amb els dos extrems engruixits. Aquesta barra podria estar relacionada amb el sistema d'extracció d'aigua de la cisterna. El fons del pou de captació d'aigua es trobava excavat per sota del nivell inferior de la cisterna. Al centre del pou hi ha un petit rebaix, de

42 cm de diàmetre i aproximadament 2 cm de profunditat, que creiem que funcionaria com a lloc de decantació (fig. 11).

Es va fer una anàlisi del sediment de la cubeta del centre, en la qual destaca la presència de nòduls calcaris, que possiblement provenen de l'afegit de calç viva a l'aigua emmagatzemada, que, en entrar en contacte amb l'aigua, es transforma en nòduls. La funció d'aquesta pràctica seria evitar la putrefacció de l'aigua.

La compleció de la cisterna fou un procés lent, ja que, abans que fos recomplerta



Figura 11.
Detall de
l'interior del pou
de la cisterna.

amb sediment provinent d'altres parts del castell, va estar un temps sense coberta, la qual cosa va provocar que el tapàs on s'excavà l'estructura s'erosionés i caiguessin blocs a dins.

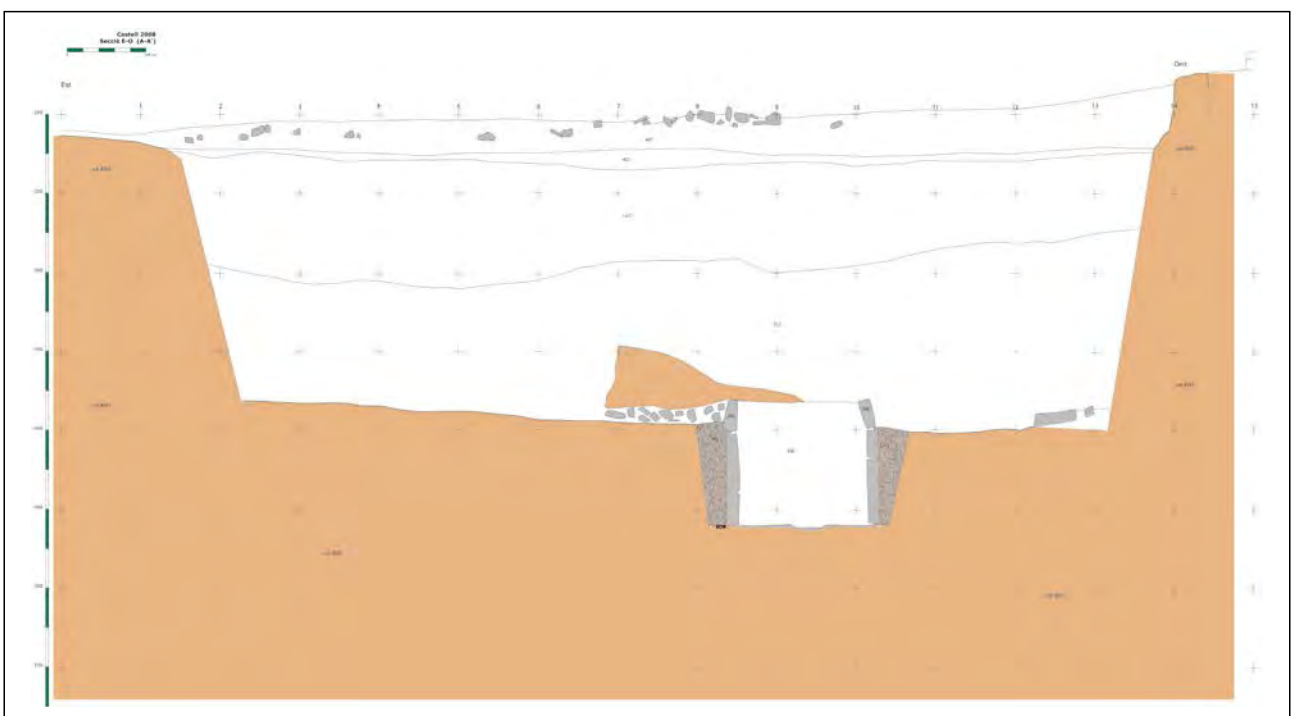
Entre el material ceràmic dels diferents estrats que rebleixen la cisterna, es documenta ceràmica de diferents èpoques, des d'ibèrica fins de tradició islàmica tardana i medieval. La hipòtesi amb la qual treballem és que, en el moment en el qual es rebleix la cisterna, s'hi aboca terra provinent del mateix castell, de manera que s'excaven

diferents espais que ja no estan en ús per tal de poder recomplir la cisterna. Creiem que aquesta estructura s'omple de terra en el moment en el qual es construeix el mur sud (segle xv), una gran estructura que necessita l'estabilitat del turó, estabilitat que no tindria si la cisterna no estigués recomplerta (fig. 12).

Un bon sistema de recollida i emmagatzematge d'aigua de pluja es feia indispensable en uns castells que, a causa de la seva ubicació, no tenien la possibilitat de captar aigua subterrània en un hipotètic episodi de

Figura 12.
**Secció de la cisterna
i dels nivells
d'amortització.**

Dibuix i infografia:
Anna Colet (MCUT).
Topografia: Dolors
Ortega i Marina Feliu
(Serveis Tècnics
de l'Ajuntament
de Tàrraga).



setge. L'aigua portada a la cisterna passava per algun sistema de filtratge o de neteja: pous de decantació on l'aigua era depurada.

Les cisternes, en la majoria dels casos, estaven cobertes; el fet de cobrir-les obeeix a la voluntat d'evitar tant la contaminació de l'aigua com l'evaporació excessiva en temps de calor i, per tant, una pèrdua de cabal per evaporació.¹¹ De paral·lels de la cisterna targarina, en trobem al castell de l'Albi (Garrigues), una cisterna coberta amb volta de canó. La cisterna del castell de l'Albi tenia un sistema de recollida d'aigües pluvials i la seva conducció cap a la cisterna del pou. L'emmagatzematge de l'aigua era una preocupació generalitzada en les fortificacions medievals. La de l'Albi, com la de Tàrrega, compta amb una petita cubeta que també funcionaria com a pou de decantació, però, a diferència de la targarina, aquesta no presenta l'estructura del pou al fons de la cisterna.¹²

El castell baixmedieval: segle XIV

Al vessant sud del castell es documenten un seguit d'estrats i estructures anteriors al segle XV, concretament, anteriors al massís mur de tancament sud, construït al llarg i a través i amb el seu cos inferior atalussat. L'excavació d'aquest espai per part de l'empresa Itirta Arqueologia ha permès documentar les traces conservades de més de 20 metres de muralla del segle XIV i les restes d'un mur corresponent a una possible torre de cronologia encara per precisar, però potser posterior al parament del segle XIV i sense contacte físic entre ambdues estructures. En qualsevol cas, aquestes estructures evidencien una superfície constructiva més extensa que l'actual perímetre murat de la part superior del castell.

El mur de tancament del segle XIV

Pel que fa a la primera estructura, es tracta d'una muralla de la qual només es conserva elevació en pedra i morter a l'extrem més

oriental, on arriba a una alçada de vora 2 metres, paradoxalment, en el punt on se li entrega el mur de tancament del segle XV i es troba coberta per un mur de tancament fet a final del segle XIX o començament del XX. La resta de l'estructura, que té una amplada aproximada d'1 metre i que discorre en direcció est-oest, es troba en molt mal estat de conservació i només s'aprecien les restes d'un nivell de preparació de graves i morter (i, en algun punt, restes d'una primera filada de fonament), sobre el qual s'elevava la muralla en pedra. La datació d'aquesta estructura està determinada per les seves relacions estratigràfiques d'anterioritat a la gran refacció de les estructures defensives fetes en el segle XV i per la relació de posterioritat respecte a unes sitges excavades al vessant sud del turó (fig. 13).

Les sitges excavades es troben escapçades pels treballs de preparació i construcció d'aquesta muralla. Els rebliments recuperats a l'interior de les sitges contenen poc material ceràmic, però, afortunadament, han aparegut fragments de ceràmica que ens permeten fer una datació. Aquests materials que aporten cronologia són, en concret, un fragment informe de ceràmica vidrada en verd i estampillada, un fragment de safà vidrada marró i ceràmica reduïda de la costa. El conjunt material ens dona una cronologia posterior al començament del segle XIV.¹³ Tenint en compte aquest horitzó cronològic i les fonts documentals conegudes en relació amb la construcció del castell, creiem que aquesta estructura en forma de mur molt probablement fou bastida durant els treballs de fortificació realitzats durant el regnat de Pere III, entre els anys 1366 i 1370 (fig. 14).

Amb data de 25 de gener de 1366, el Consell de la vila acorda fer obres al castell.¹⁴ Aquesta refortificació del castell es fa en el mateix context que la construcció de les muralles, tal com s'expressa en les disposicions del Consell de 5 de febrer de 1366.¹⁵ És natural que, si tota la vila s'encercla de

¹¹ PUJADAS i FONT (1997).

¹² CASABONA, FUENTE i GALLART (2009, p. 43-57).

¹³ Volem agrair a l'empresa Itirta SL la informació pel que fa a les estructures del vessant sud i a Jordi Ramos les precisions cronològiques i tipològiques de materials ceràmics del castell.

¹⁴ «En lo qual conseyl ordenaren que lo castel de la vila de Tàrrega que-s obre bé e comnement per deenes segons que per los obrers que serán assignats a fer la dita obra será ordenat e manat. / Ítem elegiren e feren obrers de dita obra del castel los honrats n'Andreu Corbela e en Bernat Ferran» (ACUR, *Llibre de consells 1361-1367*, f. 96r; extret de SALAS, 1997).

¹⁵ «Los quals batle, lochtinent, pahers, conssyllers e prohombres desus dits ordenaret en lo dit consyall que lo murament del castel e de la vila sie feyt e continuat. E que per tall que dita obra age mylor acabament e los maestros que aquella obra faran sien mylls satisfeyts que sien feytes tres parts de la vila, ço és mà mayor, e miyana, e menor. E que la maior pach vi diners, e que la miyana tres diners, e la menor tres meayles. E aço que-s plech totes setmanes per deenes» (ACUR, *Llibre de consells 1361-1367*, f. 96v; extret de SALAS, 1997).

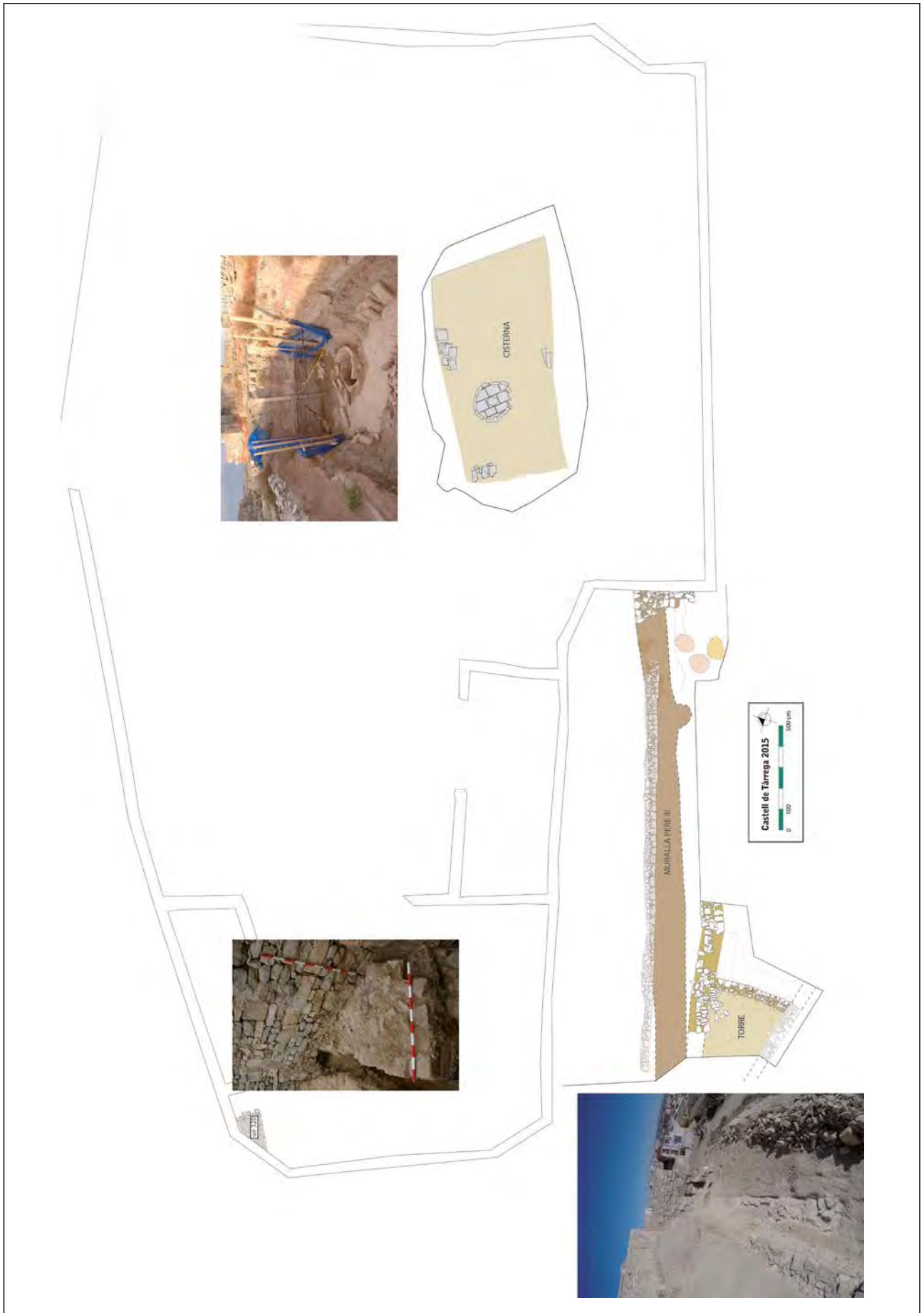


Figura 13. **Planta de les estructures corresponents al segle XIV documentades al vessant sud i a l'angle nord-oest del castell.** Dibuix i infografia: Itirta Arqueologia i Anna Colet (MCUT).



Figura 14.
**Vessant sud,
amb alineacions
d'estructures de
diferents moments.**

A la part central, es documenta la traça del mur de tancament del segle XIV, pràcticament arrasat. En primer terme, tres de les sitges documentades al vessant. Foto: Iltirta Arqueologia.

muralles, el castell, que constitueix un punt avançat vers ponent de les defenses de la vila i des del qual es domina tota la localitat, també es fortificà. L'any 1377 encara trobem referències sobre la necessitat «d'adobar» el castell.¹⁶ La documentació existent sobre aquest moment és força notòria, fet que evidencia un moment de revifalla de la funcionalitat defensiva del castell.

La possible torre

Si bé l'adscripció cronològica del mur documentat en la intervenció de l'any 2014 a la falda sud del castell és força clara, una altra cosa són les restes de la possible torre a l'extrem occidental d'aquest llenç de muralla. Es tracta d'una torre que només conserva part del braç oriental, amb una llargada de vora 3,5 metres. Es conserva al nivell de la fonamentació i les primeres filades, i es troba el nivell geològic retallat per la construcció de l'estructura. La cara

interna aplaca el tapàs, mentre que la cara externa presenta restes d'un arrebossat. En aquesta cota, es tractaria d'una torre massissa, encara que no podem descartar que en elevació pogués funcionar buida. Tot i que l'orientació d'aquesta estructura sembla que lliga amb la de la muralla del segle XIV, no hem pogut documentar una relació estratigràfica entre ambdues estructures, ja que les restes del mur que tanca la torre pel nord no estan en contacte amb el nivell de preparació i construcció de la muralla. Atès el nivell d'arrasament d'aquestes estructures, no podem descartar que ambdues formin part del mateix moment de fortificació, però, ara per ara, tampoc ho podem afirmar amb rotunditat. Tanmateix, el que sembla evident és que el tipus de construcció i les mides de les pedres emprades en la construcció de la possible torre lliguen més amb les restes conservades de l'elevació de la muralla del segle XIV que no pas amb el tancament monumental del segle XV (fig. 15).

¹⁶ El Consell de la vila acorda, el 6 d'abril de 1377, fer arribar al rei un memorial on es demana que els Sò, com a castllans, adobin el castell (ACUR, *Llibre de consells 1376-1378*, f. 38r-38v; extret de SALAS, 1997).

Altres estructures de possible adscripció a la fase del segle XIV

A la plataforma superior del castell, a l'angle nord-oest, es documenta una estructura (UE 320) anterior a la construcció de l'actual mur perimetral del castell (datat a final del segle XIX) i de característiques similars, pel que fa a morters, amplada i mides de les pedres, a la muralla o mur de tancament del castell del segle XIV que s'ha documentat al vessant sud de la fortificació (fig. 16).

Aquesta estructura és molt possible que formés part d'aquest tancament o reforti-

ficació del castell fet en el moment de la construcció de les muralles de Pere III, documentades en diferents indrets de la ciutat, com ara al jaciment del Molí del Codina, al pou del gel o al portal de Sant Antoni, al carrer i la plaça del Carme i al carrer de l'Hospital, on també es pot apreciar la muralla en secció integrada a la mateixa ampliació de la façana de l'hospital.

En resum, tot i tenir restes d'estructures molt arrasades i els vestigis de la banda nord-oest, sense connexió amb els de la banda sud, s'ha pogut evidenciar arqueològicament la fase constructiva del segle XIV,



Figura 15.
Mur corresponent a una possible torre situada a la part baixa del vessant sud.



Figura 16.
Estructura localitzada a l'angle nord-oest del castell, atribuïble a la fase del segle XIV.

de la qual només teníem constància documental. Això ens atansa a conèixer una mica més una fase clau de l'evolució del castell, en relació amb la fortificació de la vila durant el regnat de Pere III, en un moment en el qual l'àrea del castell era superior a la que té en l'actualitat.

El castell modern: segle xv

El mur sud-oriental

En aquesta fase, ens centrarem en el mur sud de tancament del castell, ja que d'aquest moment constructiu del segle xv no es conserva a l'interior de la plataforma superior cap estructura ni estrat atribuïble a aquest moment. Tot i això, l'estructura de tancament per la banda sud que ha arribat en bona part del seu alçat fins als nostres dies és la construcció defensiva més monumental que es conserva al castell de Tàrraga (fig. 17).

Es tracta d'un gran pany de muralla del qual es comptabilitzen fins a divuit filades, més quatre filades corresponents a una banqueta que correspondria al mateix moment constructiu. Se'n conserva una llargada de 26,7 metres i una alçada màxima conservada de 8,19 metres, tot bastit amb blocs de pedra calcària de grans dimensions, tallats de forma regular i disposats al llarg i a través formant filades regulars. Pel que fa

a les mides dels blocs de pedra emprats, les seves llargades oscil·len entre els 35 cm (en pedres col·locades a través) i els 87 cm (en pedres col·locades al llarg), malgrat que la mitjana més comuna se situa al voltant dels 50-60 cm. Les alçades dels blocs de pedra oscil·len entre els 32 i els 44 cm, amb una mitjana al voltant dels 37 cm. La pedra està lligada amb morter de calç, amb molta abundància de grava mitjana.

Aquest mur localitzat a la banda sud-oriental del perímetre de tancament actual del castell es troba avançat respecte a la paret sud-oest del castell, que presenta una cronologia molt més moderna i és fruit de la reculada de la tanca del recinte del castell feta a final del segle xix i principi del xx. Per la banda est, aquest mur estava en contacte amb la muralla del segle xiv, i s'hi entregava. Aquesta relació, la podem veure encara a la part baixa del mur, on encara està en contacte amb un mur emmascarat per arrebossats moderns, però que, per la seva amplada i situació, ha de correspondre a les restes de la muralla del xiv que sabem que estava en contacte amb la cara est del castell.

El mur presenta, de baix a dalt, tres tipus de parament corresponents al segle xv:

- Un primer parament vertical format per quatre filades amb una alçada màxima d'1,25 metres i que només es conserva en

Figura 17.
Mur sud del segle xv, amb l'afegit superior del segle xix i apuntalaments moderns a la zona inferior.
Imatge anterior a la restauració.



el seu extrem est. Aquest primer tram faria de fonamentació, però, amb les obres posteriors en aquesta mateixa zona, especialment amb la construcció d'una llar d'infants a mitjan segle xx, l'estructura va quedar descalçada. També en el tram central del mur s'observa que la pedra de les filades inferiors havia estat arrencada i, posteriorment, durant el segle xx, es van construir unes pilones de pedra i maó per apuntalar la part inferior de la paret conservada, que hauria quedat descalçada.

- Un segon parament es troba atalussat, amb una alçada de 3,7 metres. Per l'extrem oest, la filada inferior s'assenta directament sobre el substrat geològic i s'adapta al nivell del terreny, que en aquest punt puja i no presenta banqueteta de fonamentació.
- Un tercer parament vertical conserva una alçada de 3,24 metres. A la part superior, el mur presenta una amplada que oscil·la entre els 3,55 i els 3,7 metres. Aquest tram superior del mur es troba escapçat i rebaixat al nivell que hi hauria al castell per la banda sud-oest a mitjan segle xix. A partir d'aquesta cota, s'aixecaria un mur de maçoneria més estret, de pedra calcària, amb espitlleres, durant les guerres carlines. Tornant a la part superior del mur original del xv, desconeixem quin n'era el coronament original i si pujava moltes filades més. Hem de suposar que l'amplada de 3,5 metres del mur permetia una alçada superior a la que actualment es conserva, però no s'han conservat els murs contemporanis que funcionarien amb el mur sud del xv, per la qual cosa es fa difícil interpretar com s'integraria aquest mur a la resta del castell. Per les restes que ens n'han quedat, podem dir que, molt possiblement, aquesta estructura devia ser una de les que tenia una major entitat en l'àmbit arquitectònic.

Aquesta estructura s'ha datat dins del segle xv, a partir de la seva relació estratigrà-

fica, per les referències documentals i per la tipologia constructiva. Pel que fa a les relacions estratigràfiques, la seva construcció talla els àmbits ja derruïts i colgats de sediment del sector sud, datats entre els segles xii i xiii. Pel que fa a la seva relació amb altres estructures, aquest mur aplaca un tram del mur de tancament del castell del segle xiv.

En la documentació conservada, podem veure que, anteriorment a les obres de reforçament de la segona meitat del segle xv, concretament, el 24 de novembre de 1438, es fa referència a l'extracció de pedra de dins del castell per tal d'adobar una part dels «murs» (les muralles de Tàrraga) per ordre del Consell de la vila.¹⁷ El mateix Consell prohibia a tothom (en especial, als carnisers) posar bestiar dins el castell (10 de gener de 1446),¹⁸ una prohibició que s'ha de tornar a repetir uns anys més tard (1 de maig de 1453).¹⁹ Aquests documents reflecteixen un període d'abandonament del castell i la pèrdua temporal de la seva finalitat defensiva, finalitat que recupera uns anys després. El 30 de juliol de 1462, Joan II mana als paers de Cervera una anàlisi de la fortificació targarina: «A Tàrraga se nota major activitat, en la recomposició y millorament dels murs del castell y de la vila, mercès a les ordres que expedeix a dita fi lo rey Joan».²⁰

Pel que fa a la documentació referent a les obres de fortificació del castell a la segona meitat del segle xv, s'han conservat nombroses notícies documentals que ens parlen de l'execució de les obres i que esmenten també l'adquisició d'artilleria per defensar el castell. Aquest moment de reforçament s'inicia el 1462, en temps de Joan II, i segueix entre els anys 1465 i 1470, en temps d'Isabel de Castella, el procurador de la qual pren possessió del castell de Tàrraga el 1470.²¹ A principi d'aquest any, sembla que el castell ja és operatiu, ja que el Consell mana, el febrer de 1470, que s'hi facin guaites.²²

¹⁷ ACUR, *Llibre de consells 1437-1442*, f. 55r; recollit per SALAS (1997).

¹⁸ ACUR, *Llibre de consells 1442-1446*, f. 143; recollit per SALAS (1997).

¹⁹ ACUR, *Llibre de consells 1451-1454*, f. 107v; recollit per SALAS (1997).

²⁰ CARRERAS CANDI (1907, p. 44-45).

²¹ SALAS (1997). Durant el període que va del 1465 al 1467, hi ha nombroses referències a les obres de millora del castell en el llibre de consells que comprèn els anys 1463-1470. Destaquem les del 16 de novembre de 1465, 3 de desembre de 1465, 25 d'abril de 1466, 8 de desembre de 1466, 28 de desembre de 1466, 1 d'abril de 1467, 16 d'abril de 1467, 31 de maig de 1467 i 21 de desembre de 1467. L'any 1468, hi trobem tres referències: 2 de gener, 29 de març i 2 de maig. L'any 1469, les obres encara continuen, pel que es desprèn dels acords sobre la pedra i la fusta que cal emprar per a les construccions defensives, amb referència a la construcció de baluards.

²² ACUR, *Llibre de consells 1463-1470*, f. 195r; extret de SALAS (1997).

L'any 1481, encara es fan guaites al castell i, pel que es desprèn de la documentació, els jueus també participen d'aquestes guardes.²³

Tipològicament, podem veure amb claredat que el mur que s'ha conservat a la cara sud de la meitat est del castell obeeix a les necessitats defensives d'aquest moment cronològic, per tal de poder suportar un atac amb artilleria. D'aquesta tipologia de parament, en tenim paral·lels propers, sensiblement més tardans, com són els murs de tancament del castell de Bellpuig de la primera meitat del segle XVI.

Després de les obres de refortificació del castell del segle XV, a principi del segle XVI encara trobem algunes notícies disperses d'adobament de les muralles del castell pels anys 1520 i 1521.²⁴ Només dos anys i escaig després, amb data 1 de setembre de 1523, el castell funciona com a clos d'animals, ja que el virrei atorga a l'església major de Tàrraga el producte dels fems del castell.²⁵ L'any 1526, en un document, es fa referència als bous del castell.²⁶ Aquesta funció de corral sembla que el castell la mantindrà, tal com es reflecteix en un document del segle XVIII, concretament, del 13 d'abril del 1700, en què el Consell resol que la cabana del majoral sigui ampliada als corrals del castell.²⁷

El desmunt del coronament del mur de tancament del segle XV per aprofitar-ne la pedra es deuria produir entre el segle XVI i el primer terç del segle XIX, un cop havia perdut la funció defensiva. Tal com ja hem apuntat, és durant aquest període que es té documentat l'ús del castell per tancar-hi el bestiar.

Tot sembla indicar que la funció defensiva del castell no es recuperarà fins a mitjan segle XIX, amb les guerres carlines.

El castell carlí: segle XIX

Pel que fa al registre arqueològic a l'interior del castell, hem d'avançar fins al segle XIX per tornar a trobar restes d'ocupació, relacionades amb la refortificació del castell en el marc de les guerres carlines. Aquesta fase es documenta en els àmbits arqueològic, arquitectònic i documental.

L'any 1835, en el marc de la guerra, l'Ajuntament targarí vol fortificar la vila, tancar de la millor manera possible els trams de muralla caiguts i refer-los en els llocs on no quedava res.²⁸ Suposem que és aquest moment en què es refortifica la vila quan es basteix la part superior del mur de tancament sud on es conserven un seguit d'espitlleres. D'aquest mateix moment també es documenta un nivell d'ús. Previ a aquest nivell, es documenta l'enterrament d'un èquid, just per sota del nivell de circulació que es troba en relació amb la guerra carlina i amb les espitlleres abans esmentades. Aquest animal va morir en una edat avançada i amb mostres que el seu ús fou el d'animal de càrrega i tir.²⁹

El mur amb espitlleres

Pel que fa al mur amb espitlleres de la fase del segle XIX, està construït sobre la part més externa de l'esmentat mur del XV i la seva cara externa està alineada amb la paret inferior del mur tardomedieval. El mur modern sobreposat presenta una amplada molt més reduïda, de 50 cm, i la seva potència varia segons la línia d'arrasament del mur del XV. En el punt on el mur tardomedieval té la cota més baixa d'arrasament, el mur del XIX té una alçada d'1,13 metres. En alguns trams, s'entrelliga la nova construcció amb pedres del mur del XV, i l'alçada, en aquests punts, és d'1,57 cm des de la cota d'arrasament del mur antic. A l'extrem oest, el mur de mitjan segle XIX presenta una alçada de tan sols 30-40 cm, ja que el mur del segle XV es conserva en una alçada més gran en aquest punt. El mur presenta una llargada de 24,5 metres (fig. 18).

El mur està bastit amb maçoneria de pedra, majoritàriament calcària, amb algunes pedres sorrenques. El material constructiu es veu clarament que és reaprofitat de construccions anteriors de la zona del castell. El mur empra pedra majoritàriament petita i contrasta clarament amb el parament del mur del XV, al qual se sobreposa. La part superior del mur es trobava al mateix nivell i, a mitjan segle XX, estava coronada per grans lloses de pedra picada, tallades de forma regular, que tenien l'amplada del mur i una llargada entre 100 i 70 cm, les quals prote-

²³ ACUR. *Llibre de consells 1476-1481*, f. 126; extret de SALAS (1997).

²⁴ ACUR, *Llibre de consells 1519-1536*, f. 55v i 56v; recollit per SALAS (1997).

²⁵ ACUR, *Llibre de consells 1519-1536*, f. 119r; recollit per SALAS (1997).

²⁶ ACUR, *Llibre de consells 1519-1536*, f. 201r; recollit per SALAS (1997).

²⁷ ACUR, *Llibre de consells 1698-1715*, f. 44v; recollit per SALAS (1997).

²⁸ SEGARRA I MALLA (2005, p. 116 i 117).

²⁹ NIETO (2006).



Figura 18.
**Detall de les
 espitlleres del mur
 sud de la fase de
 reforçament del
 castell durant
 les guerres
 carlines del XIX.**
 Mur bastit damunt
 del tancament
 del segle XV.

gien el mur de filtracions d'aigua. Desconeixem si aquest coronament era l'original del segle XIX o bé una refecció feta per protegir el mur a la primera meitat del segle XX.³⁰

En un moment inicial, el mur presentava un total de tretze espitlleres, amb una alçada que oscil·lava sensiblement entre les unes i les altres i amb mides al voltant dels 40 cm d'alçada interna. Una llosa plana actuaria de llinda de les espitlleres.

Cal dir que les espitlleres es trobarien a una alçada entre 1,05 i 1,33 metres respecte del nivell interior d'ús del castell en el període de les guerres carlines, una alçada que permetria als defensors del castell disparar en posició dreta. Això hauria fet regularitzar mínimament la línia d'arrasament de l'estructura del XV, així com bona part dels nivells de pas del sector sud-est de l'interior del castell.

Un fossat al mig del castell

És en aquest moment cronològic i en relació amb les guerres carlines que s'excava un petit fossat a la part superior del castell. Aquest fossat, que divideix la plataforma superior del castell en dues meitats, està excavat al tapàs natural i té al voltant de 2

metres de profunditat, amb una amplada d'entre 2,9 i 2,1 metres i una llargada documentada de 27,45 metres (queda l'extrem sud per excavar). L'excavació d'aquest fossat és anterior al mur perimetral sud-oest, oest, nord i est del castell, que, com hem apuntat abans, és del segle XIX i sobresurt de la línia de tancament per la banda sud i nord. Té un únic nivell de rebliment, format per un abocament amb materials del segle XIX i anteriors. Entre els materials que aporten cronologia de cara a la seva datació, destaquem un fragment d'un plat amb decoració «de la cirereta», de la primera meitat del XIX, però que possiblement s'aboca en un moment posterior. D'altra banda, la construcció del mur perimetral del castell de final del segle XIX i principi del XX s'assenta damunt d'aquest nivell de compleció (fig. 19).

Aquest fossat tindria una utilitat molt possiblement defensiva i en relació amb la reforçament del castell durant les guerres carlines. Així, tot i no tenir estratigrafia antropològica tallada pel fossat, creiem que aquest element s'inscriu amb tota probabilitat dins d'aquest marc cronològic. El fet que aquest fossat es trobi tallant la superfície superior del castell per la meitat i quedi, per tant, dins del que era l'antic recinte del castell, ho expliquem dins del context de ruïna en

³⁰ Aquest coronament s'ha perdut en el decurs del darrer terç del segle XX per actes de vandalisme.

Figura 19.
Fossat intern del castell, atribuït a la fase de refortificació del castell durant les guerres carlines del XIX.



què es troba bona part del castell, especialment el sector oest. Per aquest motiu, només es refortifica el sector est de l'antic castell i se separa de la resta amb el fossat. Així, ens hem d'imaginar que, al segle XIX, tot el sector oest del castell hauria perdut la fisonomia de castell fortificat i no presentaria cap estructura defensiva rellevant ben conservada. En aquest sentit, l'Ajuntament de Tàrraga decideix, tal com consta en una acta de la sessió plenària del consistori de 10 de gener de 1873, enderrocar murs del castell que presenten perill de ruïna.³¹ El mateix document ens dóna notícia del darrer ús que havia tingut el castell, per guardar-hi ovelles, un ús que es diu que ja havia finalitzat i ens dóna una idea que, tot i que es conserva la memòria històrica del lloc, el seu antic ús com a castell no és gaire evident en aquell moment.

Tornant al fossat, creiem que aquesta estructura defensiva hipotèticament hauria de tenir, per la seva banda est, un mur de tancament de la part que quedaria mínimament ben conservada o operativa del castell. Aquest mur, si hagués existit, s'hauria fet en aquest moment del segle XIX, en què es redueix la superfície defensiva. Però d'aquesta hipotètica estructura no s'ha

documentat cap rastre. El fet que en època tardana es rebaixés la major part de la plataforma superior del recinte interior del castell esborrant qualsevol rastre de murs i nivells arqueològics antics pot haver fet desaparèixer també aquest possible element defensiu. També pot ser que no s'arribés a construir mai aquest mur, tot i que no ho veiem gaire factible, ja que, sense un mur de tancament darrere el fossat, es perdria l'efectivitat defensiva de l'indret.

Un estudi més exhaustiu de la documentació municipal i militar del segle XIX referent a Tàrraga i, en especial, a les obres que es duen a terme al castell durant les guerres carlines esperem que pugui aportar més informació al respecte. En qualsevol cas, tot apunta que el fossat es recompleix al cap de pocs anys de ser excavat (un cop ha perdut sentit la finalitat defensiva d'aquest element). Les evidències d'aquest reduït període de vida del fossat són la poca erosió de la roca sorrenca tallada (es poden apreciar les marques del tallat a la roca gairebé sense desgast) i la relativa poca presència d'esllavissaments i esquerdes a la paret excavada a la roca, tenint en compte el substrat geològic on s'excava el fossat (fig. 20).

³¹ «Acto continuo se propuso, ya por el estado ruinoso en que están las paredes del llamado castillo, antes redil del ganado lanar, debían ser derribadas, para evitar alguna desgracia, y siendo público el mal estado en que estan otras paredes así se acordó» (ACUR, Fons de l'Ajuntament de Tàrraga, *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1869-1874*). Informació consultada per Xavier Bermúdez, que va participar en la intervenció al castell de Tàrraga l'any 2008 i va dur a terme una recerca documental entorn de les obres que es fan al castell al segle XIX.

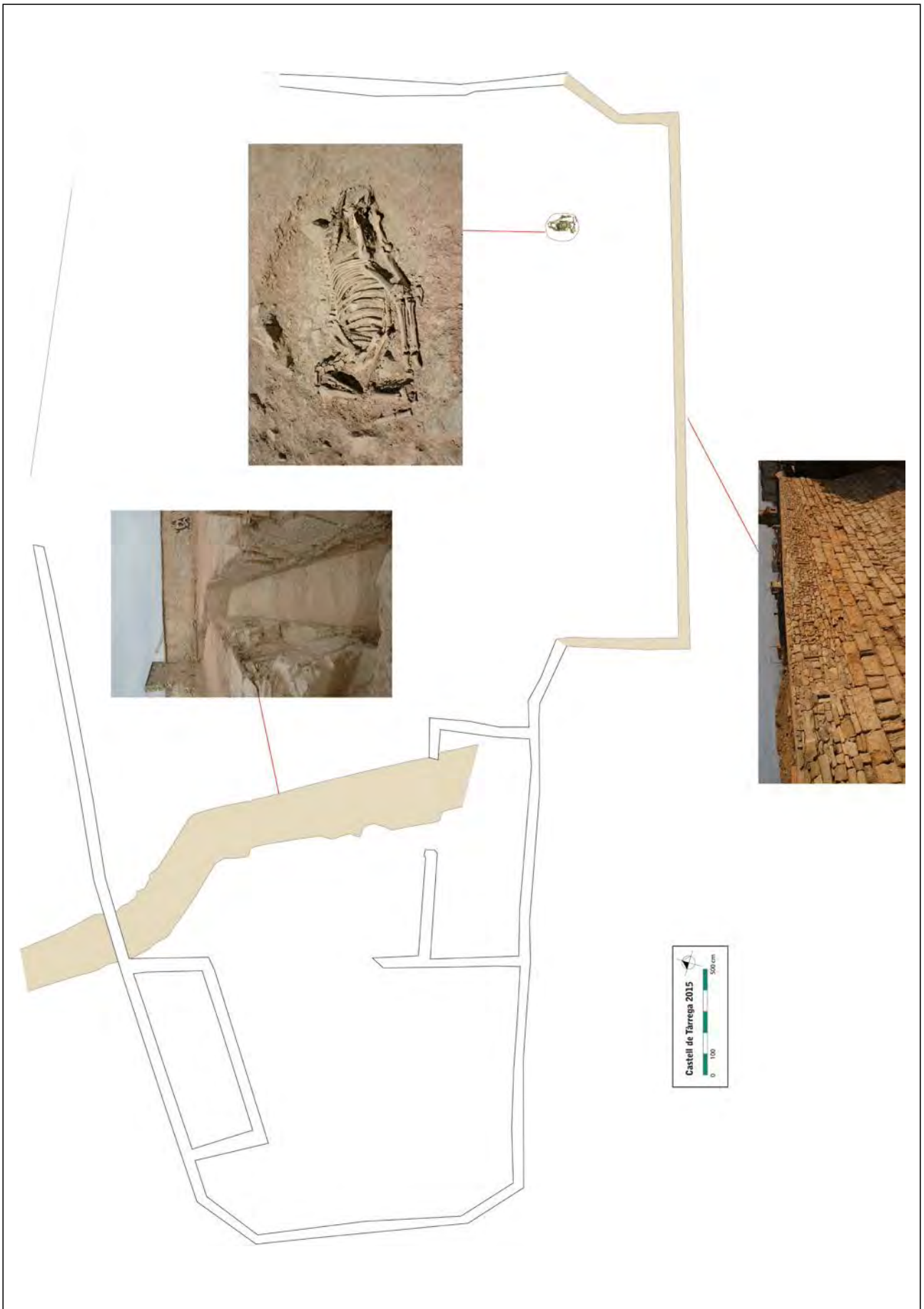


Figura 20. **Planta del castell al segle XIX, amb el fossat i el mur amb espitlleres que es basteix damunt del mur del segle XV.**

Figura 21a.
Detall de la fotografia de Tàrrega amb el castell al fons de l'any 1880, publicada al llibre de Josep Pleyan de Porta Àlbum històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa província (Arxiu Fotogràfic de l'Institut d'Estudis Ilerdencs).



Figura 21b.
Una imatge més precisa del castell a principi del segle xx extreta d'una pel·lícula d'un festival d'aviació (ACUR).



Fase de final del segle XIX i la primera meitat del segle XX

En el període que va de final del segle XIX a la primera meitat del segle XX, el castell ja ha perdut definitivament la finalitat defensiva. Amb tot, a final del segle XIX i inici del segle XX, es refan les tanques perimetrals del castell de cara als nous usos d'aquesta darrera etapa, i així tenim el tram oest de la cara sud, el mur oest superior i el mur de tancament nord i est, que atribuïm a aquest moment. A la meitat occidental del vessant nord, el mur superior presenta un reforç a vora 2 metres del mur i en una cota més baixa, de manera que aplaca la pedra. Aquest mur arriba fins a l'angle nord-oest, on hi hauria un tram de mur que marcaria un xamfrà. Aquests murs, que per les relacions estratigràfiques ens donen aquesta cronologia de final del XIX, en especial, per la posteritat respecte al rebliment del fossat interior de les guerres carlines, potser havien de substituir part dels murs que el consistori targarí havia decidit enderrocar l'any 1873, a causa del seu estat de ruïna i pel perill que devien representar. A la fotografia de l'any 1880 de Pleyan de Porta en què es veu Tàrrega des del sud amb el castell al fons, la distància des de la qual està presa no permet apreciar bé el tancament superior del castell, tot i que s'intueix un tancament superior que potser ja es correspon amb les actuals parets. També es

veu una construcció a la part mitjana del castell, de la qual parlarem seguidament, i unes quadres que van estar dempeus fins a l'any 1995 (fig. 21).

A l'excavació de l'interior del castell, es van poder documentar les restes d'una casa a la banda sud del castell, al xamfrà entre el mur sud del segle XIV i el mur sud modern que continua vers l'oest. Aquesta construcció és visible en fotografies de final del segle XIX i inici del XX, i tindria possiblement relació amb el mur d'abancament i contenció de terres documentat al vessant sud, que marcaria un nou punt d'accés al castell per aquesta banda. Aquest mur, que segueix una orientació similar a les restes del mur del segle XIV (i en diferents punts arriba a sobreposar-s'hi), presenta a la base, i a una distància d'un metre i escaig, peces de ceràmica de Verdú de boca ampla que, com a hipòtesi, creiem que actuarien de filtres per canalitzar l'aigua i les humitats que poguessin quedar darrere el mur. En qualsevol cas, és una tècnica constructiva inèdita a Tàrrega, però que dataria de la segona meitat del segle XIX. En el punt de contacte d'aquest mur amb la tanca perimetral del castell, el mur formava un eixamplament vers el vessant que ampliava el punt de la plataforma o terrassa superior del castell i en relació amb una porta oberta al mur que enllaça les dues alineacions al mur sud (fig. 22).



A l'interior del castell, encara es conservaven dempeus restes d'edificacions de la primera meitat i de mitjan segle xx, una de les quals havia fet de casa i d'altres que havien fet de quadres o estables, i també es localitzaren una cisterna i un possible cup o cisterna a la vora d'un dipòsit modern d'aigua. Totes aquestes estructures es troben actualment en ruïna i una d'elles, situada a la banda nord-est, ha desaparegut del tot a causa de la caiguda d'un tram del mur de tancament est, però testimonien una ocupació tardana i marginal del castell que va arribar fins ben entrada la segona meitat del segle xx.

Conclusions

Les diferents excavacions dutes a terme al castell de Tàrrega, així com la documentació de què disposem, reflecteixen un jaciment que, malgrat el seu interès d'àmbit estratègic, no tingué mai unes construccions defensives de gaire entitat, especialment pel que fa a la fase feudal del castell, tot i que no descartem que els arrasaments patits a la fortificació haguessin pogut ocasionar la desaparició de la major part de les estructures dels segles xi, xii i xiii. En el regnat de Pere III, durant la segona meitat del segle xiv i posteriorment en el segle xv, amb el mur que avui dia encara funciona com a mur de tancament sud, el castell hauria ad-

quirit una certa monumentalitat transitòria i efímera.

L'excavació arqueològica de la totalitat de l'interior del recinte actual del castell i d'una part del vessant sud ha evidenciat, d'una banda, l'erosió que ha partit el castell a causa del substrat geològic de margues i sorrenca damunt el qual es bastí. Aquesta erosió fa que, en alguns punts, s'hagi perdut el mateix nivell geològic on s'assentaven les estructures, cosa que ha obligat a reular la línia de tancament actual. Aquesta erosió, sumada als períodes en què el castell ha quedat desocupat o en desús, de forma parcial o total, ha agreujat la situació. D'altra banda, l'aprofitament de la pedra del castell és un fet conegut fins al punt que a l'interior del recinte hi ha grans zones on no es conserva cap traça d'estructures antigues i ni tan sols nivells arqueològics associats, fet que denota rebaixaments del terreny importants a causa dels usos moderns del castell com a tancats de bestiar. Tan sols al sector sud, en contacte amb el mur sud del segle xv i tallats per aquesta estructura, tenim evidències de l'ocupació dels segles xii i xiii. Però, pel que fa a vestigis del segle xi, en l'àmbit arqueològic no hem identificat de forma clara cap estructura de tancament, ni de les hipotètiques torres que s'esmenta que s'havien de fer, ni de la torre preexistent que s'havia de fer recreixer, am-

Figura 22.
Imatge del vessant sud del castell, amb el mur de contenció de terres de l'accés de la segona meitat del xix per la banda sud.

pliar i reforçar poc després del moment en què el castell va passar a la jurisdicció dels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis de la Marca, i per part del primer castlà, Ricard d'Altemir. Malgrat que no s'han identificat arqueològicament aquestes estructures inicials del segle xi, hem de suposar que alguna fortificació hi deuria haver, si tenim present que, anys més tard, sabem que el castell està, en teoria, en disposició que hi resideixin vint cavallers. Una suposició que fem d'acord amb la convenença en la qual Ramon Berenguer I i Almodis encomanen a Miró Ricolf i Ponç Udaldar la castlania de Tàrraga, a canvi de comprometre's a tenir-hi aquest contingent de cavallers.³² Però desconeixem si realment això significava que s'havien dut a terme les obres esmentades seguint fil per randa les convinençes del 1058, prorrogades el 1061. El cas és que, tal com manifesta Flocel Sabaté,³³ els comissaris reials enviats a Tàrraga per Alfons III (1328-1329) per investigar el feu de Tàrraga donen testimoni de l'estat de ruïna de la major part del castell i de l'absència de torres, bestorres i murs. L'informe de la comissió també diu que el castell es coneix com a *torre de Tàrraga* i que els castlans, tot i tenir cases al castell, no hi viuen, ja que la major part d'aquestes cases es troben en estat de ruïna, tret de la de Guerau d'Aguiló.

Hem apuntat la possibilitat que potser els àmbits documentats dels segles xii i xiii podrien haver format part d'alguna d'aquestes cases, ja en ruïna, que esmenta l'informe dels comissaris d'Alfons III. Però és evident que no ha quedat cap rastre de la major part d'aquests hospicis. A tall d'hipòtesi, ja hem apuntat que la cisterna documentada a la zona sud-est del recinte del castell, amb una cronologia del moment final i de compleció de la primera meitat del segle xv, hauria pogut tenir alguna relació amb aquests hospicis dels castlans. En aquest sentit, hem plantejat la possibilitat que aquestes cases estiguessin disposades al voltant d'aquesta estructura i que les seves teulades recollissin l'aigua que l'omplia. Però, tret de les estructures de les cases situades al sud de la cisterna, que hem apuntat que podrien tenir una relació de contemporaneïtat amb aquest element, no ha quedat cap altre rastre d'habitatges a l'interior del castell.

Amb tot, malgrat no haver identificat arqueològicament de forma molt evident, encara, cap estructura de tancament de la fase del segle xii al xiii (ni del segle xi) del castell, i tot i tenir present l'informe del temps d'Alfons III, se'ns fa estrany pensar que el castell no tingués cap tipus de tanca perimetral defensiva. Pot ser que, a començament del segle xiv, les hipotètiques estructures defensives de la segona meitat del segle xi ja hagin col·lapsat, atesa la dinàmica del castell de Tàrraga i de molts altres castells, que acaben enrunats per manca de manteniment dels castlans. En aquest sentit, més endavant plantegem una hipòtesi de treball en relació amb un tram curt de mur documentat al vessant.

L'excavació i l'estudi dels espais interiors i exteriors del castell i dels materials ceràmics associats ens proporcionen una visió del castell de la fase del segle xiv, i possiblement també de la dels segles xii-xiii, d'un espai més ampli del que ens ha arribat avui dia, amb habitacions i sitges. Un espai que tot sembla indicar que s'estenia, almenys pel vessant sud, més enllà de l'actual perímetre.

Pel que fa a la fase del segle xiv, l'excavació del 2014 va suposar la localització d'un tram important de la línia de tancament d'aquest segle i altres estructures del vessant sud que caldrà acabar d'estudiar en properes intervencions.

La fase del segle xv és la que presenta les restes més ben conservades,³⁴ tot i que no tenim evidències físiques d'habitats dins del castell en aquest període, que dona pas a tres segles d'ús ramader del castell, fins a les guerres carlines del segle xix, moment en què tenim un període de refortificació del castell, que ja es troba en estat molt ruïnós i del qual la gent de Tàrraga manté un record ja vague del seu ús com a castell.

Pel que fa a una hipotètica fase islàmica del castell, no hi ha cap nivell arqueològic que es pugui datar en un moment anterior a la segona meitat del segle xi i cap estructura és susceptible de ser adscrita, per la seva morfologia, dins d'aquest període. Els materials islàmics trobats al castell, alguns encara en fase d'estudi, corresponen a moments d'ocupació feudal i, en molts casos, es troben fora de context. Si ens basem en

³² ACA, perg. Ramon Berenguer I, núm. 419.

³³ SABATÉ (1991, p. 58).

³⁴ El mur sud va ser objecte de diferents fases de consolidació i restauració de les seves estructures entre els anys 2009 i 2011, en les quals van participar el restaurador Adriano Casagrande i l'empresa de construcció Torres SCP.



la documentació i en els resultats de l'excavació, ara per ara, no tenim cap element que avaluï aquesta hipòtesi, i ens decantem més per un origen feudal cristià de la primera torre que esmenta la documentació de mitjan segle XI.

Fora de context es troben alguns materials ceràmics d'època ibèrica i romana republicana, entre els quals volem destacar una moneda ibèrica del segle I aC de la seca d'Illirita, trobada en contacte amb el nivell geològic per sota dels nivells d'ús dels àmbits feudals (del segle XII i del XIII) de la zona sud del castell. Aquests materials denoten la presència d'una ocupació ibèrica al turó que ocupa el castell, de la qual no tenim cap nivell arqueològic ni estructura, però que cal relacionar amb troballes disperses fetes en diferents indrets de Tàrrrega de materials d'aquesta cronologia (carrer de l'Estudi, núm. 8; carrer de la Font, núm. 7; jaciment del Molí del Codina, etc.). Aquestes troballes disperses i fora del seu context originari ens fan plantejar la possible existència d'un assentament ibèric amb subsistència en època romana al centre de Tàrrrega.

L'excavació al castell de Tàrrrega no és encara una intervenció tancada. Els vessants del castell, especialment el sud, encara poden aportar molta informació sobre els diferents límits perimetrals del castell i els usos d'aquesta àrea immediata al recinte fortificat. Les sitges documentades fins ara en un

punt concret del vessant sud podrien ser part d'una possible zona d'emmagatzematge de gra en el vessant sud més extensa. En aquest mateix vessant, també es documenten dues clares línies de fortificació del castell. El mur sud del segle XV es troba tallat per l'extrem oest, i caldrà veure en futures intervencions si les alineacions de restes de mur aparegudes en el mateix vessant, en una cota lleugerament per sota de la continuació del mur del segle XIV, poden formar part d'aquesta mateixa estructura, o bé són restes d'altres moments constructius. En aquest sentit, volem apuntar la possibilitat que les alineacions de murs que s'han posat al descobert al vessant i en una cota del vessant sensiblement per sota de les restes del mur del XIV podrien ser d'una fase anterior; potser es podrien adscriure als segles XII i XIII i podrien tenir relació amb els àmbits documentats d'aquest moment a la banda sud i tallats pel mur del XV. L'alineació que segueixen permet que ens plantejarem aquesta hipòtesi de treball. En qualsevol cas, un tram d'aquesta alineació, el mur UE 528, es troba cobert per l'extrem oest del mur del segle XV i possiblement tallat per la construcció de dues de les sitges del vessant sud, l'amortització de les quals presenta materials dels segles XIII i XIV. A la vegada, al mur UE 528 (estructura que té 1,05 m d'ample i que conserva una llargada de només 1,5 m), se li entrega un nivell que presenta materials dels segles XII i XIII, cosa que reforça el plantejament que aquest

Figura 23.
Vista del castell per la banda oest, amb el mur superior de final del segle XIX i el mur inferior que aplaca la roca, de cronologia indeterminada.

tram de mur pugui correspondre a l'alineació de tancament dels segles XII-XIII que abans hem apuntat. Si es confirmés aquesta darrera hipòtesi, tindríem, en un tram del vessant i seguint la mateixa direcció i pràcticament en un mateix eix, tres alineacions de muralla de tancament del castell corresponents als tres períodes esmentats dels segles XII-XIII, XIV i XV.

Encara ens resta per veure què passa per la banda oest, on les restes del mur inferior que aplaca la roca no conserven la seva base, la qual cosa fa molt difícil, ara per ara, aventurar una cronologia per a aquesta estructura (fig. 23).

La banda nord del castell sembla que ha patit una erosió més gran. Amb tot, caldrà

Figura 24.
Possible tram de la muralla, a la part inferior de la imatge, i vista en secció de l'extrem est del mur sud del segle XV, en el punt on s'entregaria a la muralla de Pere III.



mirar si al vessant pot quedar alguna resta d'alineacions d'estructures de tancament antigues. Pel que fa a la cara est, on hi hauria l'accés al castell, aquesta banda es troba molt modificada per la construcció de cases adossades al mateix castell. Tanmateix, en determinats punts, s'intueixen restes de la muralla del XIV que actuarien de límit del castell per aquesta banda (fig. 24).

El punt d'accés ha quedat desfigurat i no hi ha cap rastre de la porta original o de la porta del segle XV, que havia de ser forçosa-

ment en aquesta banda est. Una evidència de la zona d'accés que veiem factible és que l'actual triangle que hi ha entre les cases i la petita porta d'accés de final del segle XIX (a la qual s'accedia pujant unes escales en la confluència del carrer de la Pujada al Castell amb el carrer del Pou del Gel) ens indica l'indret de l'accés original, tot i que molt modificat i rebaixat de nivell. Una intervenció arqueològica en aquest punt i als patis de les cases que estan en contacte amb la cara est podrien aportar alguna llum sobre com era aquesta zona d'accés al castell.

Bibliografia

- CARRERAS CANDI, F. (1907). *Dietari de la guerra a Cervera: Des del 1462 al 1465*. Barcelona: Isidro Torres Oriol.
- CASABONA, J. F.; FUENTE, F. M. P. de la; GALLART, J. (2009). «La campanya d'excavacions arqueològiques al castell de l'Albi (les Garrigues) durant l'any 2008. El castell medieval i el jaciment protohistòric». A: *Cabal de peïjades: VII Trobada d'Estudiosos de les Garrigues (Vinaixa, 24 d'octubre de 2009)*. Juneda: Fonoll, 2010. (Estudis Locals Lo Plançó; 9), p. 43-57.
- COLET, A.; GARCIA, J. E.; SAULA, O. (2015). «Noves aportacions sobre el creixement urbà de la Tàrrrega medieval». A: *V Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: Actes*. Vol. I: *La ciutat*. Barcelona: ACRAM, p. 49-70.
- COTS, P.; SAULA, O. (2004). *Intervencions arqueològiques al castell de Tàrrrega (Urgell): Memòria de les intervencions de 1999 i 2003*. Document inèdit.
- GARCIA, J. E. (2014). «Conquesta, colonització i transformació de la xarxa viària». A: SAULA, O. (coord.) (2014). *Tragèdia al call: Tàrrrega 1348*. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell, p. 25-29. [Catàleg d'exposició]
- NIETO, A. (2006). *Estudi arqueofaunístic de l'èquid exhumat al castell de Tàrrrega. Campanya 2006*. Document inèdit.
- PUJADAS, S.; FONT, G. (1997). «El castell de Montsoriu: un exemple d'aprofitament dels recursos hidràulics en l'època medieval». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], vol. XXXVIII, p. 1491-1499.
- SABATÉ, F. (1991). *Fiscalitat i feudalisme (Tàrrrega, 1329: recompte i reestructuració)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- SALAS, M. (1997). *El castell de Tàrrrega: Investigació documental*. Document inèdit.
- SAULA, O. (coord.) (2014). *Tragèdia al call: Tàrrrega 1348*. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell. [Catàleg d'exposició]
- SEGARRA I MALLA, J. M. (2005). *Història de Tàrrrega: Amb els seus costums i tradicions*. Vol. III: *Segles XVIII-XIX*. Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega.